

„Drámapedagógia-történet”

Csokonai, a drámapedagógus?

A debreceni diák, a csurgói tanár vonzalmáról Rousseau eszméihez sokat tudunk. Kevésbé ismert, hogy ezt a credo-t pedagógiai munkájában is következetesen érvényesítette. Diákjaival írt színjátékai, s ezek előadása ugyanekkor az iskoladrámák hagyományait is folytatják, megújítják. Az idézett szemelvény a Cultura c. darab elől való, melyet 1796-ban adtak elő a szerző „betanításában”.

Trencsényi László

ORATIO, MELLY A VÍG JÁTÉK ELŐTT ELMONDATOTT

Méltóságos gróf T. T. N. és nemzetes urak és asszonyságok! minden renden lévő nagyérdemű hallgatóink!!

Tudom, hogy a ti magatok megalázódásának becse, amely tivateleket született, sokkal nagyobb a mi csekély próbatételünkénél, amelyből most első zsenjét adunk: de mindazáltal, éppen az biztat engemet és mindnyájunkat, hogy ilyen csekélységre is, amellyről, mint első próbatételről, keveset tehettek fel, illy szabad bizodalommal és illy megörvendezettő sokasággal felgyülekeztetek. A ti jelenlézetek bátorságunkra legyen-e minékünk, vagy félelmünkre, most egyszerre meghatározni nem tudom: bátorít a ti erántunk való jó-érzések, melyet orcátokon olvasok, de tisztelettel kevert félelembe borít mindnyájunkat egy illyen nagytekintetű szemlélőknek és hallgatóknak sokasága. – Egy játékot játszunk mi ma el, mellynek célja tréfa és valóság; szabad a tréfát hideg vérrel fogadni, de a valóságot megfontolás nélkül elbocsátani, gondolkodó kötelességünk ellen vagyon. Vigjátékot adunk mi elő, mert még a tragédiának érettebb ideje a mi culturánk grádicsának fentebb való fogán áll: Az isten adja, hogy a tökéletességnek ennyi próbájával is szolgálhassunk. – Vagynak itten, akik a Sespír, Kornél és Maffei parlamentjét, s a Kotzebue, Goldoni és Molière piaccát már megemerték; az ő lelkek és izlések feljebb emelkedett már a közepszerűségben.

De tudom azt, hogy azok szinte úgy fognak örülni a mi első mozgásunknak, mint azok a jó atyák, akiknek felnevelkedett gavallér fiaik a Redoutokban csudát tésznek, az ő bölcsöből kiszállt csecsemőjöknek első apró lépéseiben. – Mivel jobb kicsinyen és könnyűn kezdeni (melly minden szoktatásnak fő regulája) jobb a körülálláshoz és a tehetséghez mindent alkalmaztatni, mint megpukkadni a nagy felfuvalkodásban: ez okon a poéta, minden theatrumi mesterséget, minden nehezen követhető indúlatokat, a dolognak tekervényes öszve szövését, sé amit a negédes esthetica parancsol, feltett célból elkerülte. – Az ő legfőbb igyekezete a' volt, hogy a nagy lelkek az ő szavain ha nem egyszer, másszor gondolkodhassanak és azok, akik csupa újság kívánásból jelentek meg, vidámságra termett szíveket legeltethessék. – Ez a cél, ez a hely, ezek az actorok, mind akadályára voltak annak, hogy a theatrum regulái csorbúlást ne szenvedjenek: hát hs még azt is hozzá tesszük, hogy a leghiressebb theátrumba is hét számra készülnek, itt pedig egy hét alatt ki is dolgozták, le is írták, meg is tanúlták, játszani is próbálták a theatralis darabot egy hét alatt, még pedig az examaeni szoros napokba; – hogy másutt a poeta minden játékhoz való dolognak viselésében úgy tehet, amint akar, csak képzél és parancsol: itt pedig a firhangok is tegnap készültek el; – hogy a poeta (mert ez tesz ám legtöbbet) az ő két hetes nyavalyái között, felét kedvetlenség, felét pedig nyögés között többnyire az ágyból diktálta. – Nem így lett volna ez, ha ez és az elmondott akadályok nem történtek volna: de ami van és ami kitelt, mindnyájokról azt adjuk elő; és mégis szerencsénknek tartjuk, nagyérdemű hallgatóink! hogy csak ennyivel is lehet udvarolnunk – Egyéb bátorságunk, midőn csekélységünket meggondoljuk, nincsen e kettőn kívül, nem is lehet, t. i. hogy a mi nagy érdemű hallgatóink elég nemes szívűek, a törekedni kívánó együgyűségnek elfogadására is, magokat megalázni, és hogy ez a hibános első lépés és talám (ha nem kevéség azt hinni) egy óldalaslag való scholiont tesz többre menedőn gymnasiumunknak históriájában. – Légyen tehát a méltóságos gróf, légyenek a T. T. urak s asszonyságok, légyenek minden renden lévő nagyérdemű hallgatóink kegyes figyelemmel; mindjárt egy kis choralis éneklés után ki fog jönni *Lehelfi* és az ő inassa, *Fenekes*. Én pedig is magunkat és mindenünket ajánlom jó indúlatjokba s kezeiket csókolom. –

Színi nevelés a Gorkij-telepen

A korszak, a szovjet húszas évek vége megkapta már megérdemelt történelmi kritikáját. (A periódus elejéről származó dokumentumot, a művelt irodalmár, Lunacsarszkij és köre kezéből származó, a korszerű drámai nevelést magába foglaló tantervi koncepciót korábban a DPM-ben már bemutattuk.) Az ukrajnai Gorkij-telep vezetőjéről korábban legendák, ma ellenlegendák vannak forgalomban, vagy még rosszabb: a méltatlan feledés. Anton Makarenko, a holnap örömeinek pedagógusa a világ nyugodtabb régióiban ma is a humanista helytállás példája: a polgárháború rettenetes poklában megfertőzött suhancokból, fiatalkorú bűnözőkből volt képes komplex módszerével társadalomképes embert alakítani. A módszeregyüttes megannyi elemét – közösség, munka, önkormányzó szervezettség stb. – most nem idézzük. Jeles dokumentumregényéből, a Pedagógiai hőskölteményből azt a részt idézzük kivonatossan, mely a telepen élő kamaszok körében végzett színházcsinálás élményeiről és eredményeiről szól. Nem drámapedagógia ez a szó klasszikus értelmében. De a tevékenység terápia célja, személyiségfejlesztő mivolta mégis arról tanúskodik, hogy a széles értelemben vett színi nevelés sajátos válfajáról van szó.

Trencsényi László

A színház

Most már resteltem bevallani, de tény, hogy csaknem minden szabad időnket a színháznak áldoztuk.

Az új telepen ugyanis egy valóságos színháztermet is birtokba vettünk. Leírhatatlan boldogság volt, amikor a malombeli hodályt szabad rendelkezésünkre bocsátották.

Ebben a mi színházunkban hatszáz férőhely volt, vagyis jó néhány falu közönsége elfért volna benne. Műkedvelő társulatunk jelentősége – a vele szemben támasztott követelményekkel együtt – egyszeriben igen megnövekedett.

Igaz, színházunkkal kapcsolatban némi bökkenők is akadtak, melyeket Kalina Ivanovics olyannyira megoldhatatlannak vélt, hogy azt ajánlotta: használjuk a hodályt inkább kocsiszínek.

– Ha a szekeret állítod bele, kutya baja sem lesz a hidegtől, annak nem kell kályha. De a közönségnek kell.

– Hát akkor majd beállítunk egy kályhát.

– Annyit segít az, mint kódison a kézszorítás. Hiszen láthattad, nincsen mennyezet, a bádogtető alatt nincs semmi. Ha ott begyújtasz, legfeljebb a mennyzőszögben melegíted a kerubokat meg a szeráfokat, de nem a közönséget. Aztán milyen kályhát gondolsz oda? Még leginkább vaskályha lenne jó, de hát ki ad rá engedélyt, mikor az kész tűzveszedelem: ahogy elkezded az előadást, mindjárt oltani is kezdhetsz. (...)

Vaskályhákat meg kisebb bádogkályhákat állítottunk be, és csak az előadások alatt fűtöttünk. Felmelegíteni a színház levegőjét soha nem tudtuk, mert minden meleg azonmód kirepült a bádogtetőn keresztül. Éppen ezért – jóllehet a kályhák vörösizzásig hevültek – a közönség mégis jobban szeretett kabátban, bekecsben ülni, legfeljebb arra vigyáztak, nehogy véletlenül megégjen a kályhafelőli oldaluk. Tűz is csupán egyszer ütött ki színházunkban, az se kályhától, hanem egy lámpától, amely leesett a színpadon.

Igazi színpadot csináltunk: tágas és magas volt, bonyolult kulisszaszerkezettel és sűgőlyukkal. A kulisszák mögött egyébként, sőt a színpadon is, olyan csikorgó hideg volt, mint künn a szabadban.

A nézőtéren néhány tucat széksor volt gyalulatlan lócákból; beláthatatlan távlatok, a kultúra hatalmas mezeje, mely csak bevetésre és aratásra vár.

Az új telepen roppantul fellendült a színjátszás, és három télen át soha egy percre sem csökkent ez a lendület, végül pedig olyan méreteket öltött, hogy most, mialatt erről beszámolok, magam is alig tudom elhinni.

Egy téli évadban mintegy negyven darabot hoztunk színre. Amellett sohasem hajhásztunk holmi olcsó sikereket: mindig komoly, egész estét betöltő, három-négyfelvonásos színdarabokat játszottunk, rendszeren a fővárosi színházak műsorából. Ez példátlan szemtelenség volt tőlünk, de becsületszavamra mondom, sohasem volt ripacskodás.

Harmadik előadásunk után színpadunk híre messze túljutott Goncsarovka határain. Eljöttek hozzánk a közeli falvak lakosai, Volovoj, Csumackoj és Ozerszkij tanyák parasztjai, eljöttek a környékbeli ipartelepek munkásai, vasutasok az állomásról és a vasúti műhelyből. Nemsokára már városi látogatónk is akadt. (...)

Nagybundás, szakállas férfiak fogták ki a takargatták pokrócokkal lovaikat, zörögtek a gémeskút körül láncos vödreikkel, mialatt meleg kendőbe bugyolált nők a szán körül topogva melegítették a hosszú út alatt elzsibbadt, elgémberedett lábukat, majd beszaladtak a lányainkhoz, és megvasalt, magas csizmasarkukon

imbolyogva, felújították nemrégis ismeretségeiket. Legtöbben úti elemőziát is hoztak a színházlátogatáshoz: töltött fánkot, lepényt, szalonnát, hurkát, kolbászt. Készleteik nagy részével a telepeseket vendégelték meg, és sokszor egész lakomát csaptak nekik, amíg a Komszomol vezetősége meg nem tiltotta, hogy bárminő ajándékot is elfogadjanak a nézőktől. (...)

A telep pénztárát alaposan megterhelték ezek a színelőadások. Negyven-ötven rubel elment egy-egy alkalommal csak a kosztümökre, vendéghajra és egyéb kellékekre, ami havonta mintegy kétszáz rubelre rúgott. Ez igen nagy kiadás volt, de mi egyszer sem engedtünk eredeti büszke elhatározásunkból, és soha egy kopejkát sem fogadtunk el a műélvezetért. Hiszen főként a fiatalságra számítottunk, márpedig a falusi legényeknek sohasem volt zsebpénzük, s a lányoknak még kevésbé. (...)

Egyszer csak rájöttünk, hogy a színház már nem is szórakozás, mulatság, de kötelesség, elháríthatatlan közadó, melynek lerovását lehetetlen megtagadni...

A színjátszó csoport nem bírt el egyedül ilyen megterhelést. Már lehetetlen volt elképzelni akár egyetlen szombati napot előadás nélkül, s ráadásul minden héten új darab kellett. (...)

A parancsnokok tanácskozásán a Komszomol-vezetőség javasolta, hogy ne legyen külön színjátszó csoport, dolgozzék mindenki, és kész. A tanács mindig szerette, ha az ügyek napiparancsban öltöttek alakot. Ez esetben ez így szólt:

5. §. A parancsnokok tanácsának határozata értelmében a darabok színrehozatalát olyan munkának kell számítani, amelyben minden telepese köteles részt venni, ennél fogva a legközelebbi előadáson a következő összevont osztagok vesznek részt...

Itt következett az osztagok felsorolása, mintha nem is a magasztos művészetről, hanem répaegyelésről vagy krumplikapálásról lenne szó. A művészet megszenteltségének azzal kezdődött, hogy az eddigi külön színjátszó csoport helyett a hatodik „Sz” összevont osztag huszonnyolc embere jelentkezett Versnyev parancsnoksága alatt – a műsorra tűzött darab színrehozatalára... (...)

Rendesen a vasárnapi parancsnoki tanácsülésen jelentettem be, mi lesz a következő szombat műsordarabja, és kiket ajánlok az egyes szerepekre. Ezeket a tanács nyomban besorozta a hatodik „Sz” összevont osztagba, parancsnokukat közülük nevezték ki. A többi telepese is összevont színházi osztagokba szervezték, amelyek az előadás befejezéséig tevékenykedtek, és mind a hatos számot viselte. A következő összevont osztagok működtek: a hatodik „Sz” – a szereplők osztaga, a hatodik „J” – a jegyszedők, hatodik „R” – a ruházat, „F” – a fűtő, „D” – a díszletező, a „K” – a kellékes, „V” – a világító, „T” – a takarító osztag, végül a „Fü” – a függönyről gondoskodó osztag.

Ha tekintetbe vesszük, hogy egyelőre mindössze nyolcvan telepese volt – világos, hogy egy sem maradhatott munka nélkül, hogyha pedig a műsorra tűzött színdarabhoz sok szereplő kellett, akkor nem is jutott mindenre munkaerő. A parancsnoki tanács az összevont osztagok összeállításánál lehetőleg figyelembe vette az egyéni óhajokat és hajlandóságot, de ez nem mindig sikerült; előfordult, hogy a telepese zúgolódott:

– Miért tettek a hatodik „Sz” osztagba, mikor én még sohasem játszottam?

– Micsoda kulákbeszéd ez? Mindenkinek el kell egyszer kezdeni – volt a felelet. (...)

Gyakran adtunk háborús, harcias darabokat, így aztán egész fegyvertárunk volt, nemkülönben egyenruhák, vállbojtok, rendjelek nagy bőségben. Lassanként nemcsak jó színészek, hanem szakemberek is kiténtek a telepesek közül: pompás géppuskások, akik leleményes eszközökkel a legélethűbb gépfegyverropogást produkálták, hasonlóképpen tüzérek, aztán Illés próféták, akik főként a villámlás és a mennydörgés terén remekeltek.

Egy hetet szántunk egy-egy darab betanulására. Eleinte iparkodtunk lelkiismeretesen lemásolni a szerepeket, és igyekeztünk betéve tudni, de aztán felhagytunk ezzel a szórakozással: se leírni, se betanulni nem volt elég idő, hiszen ott volt mindennapi munkánk is a telepen, meg az iskola: az iskolai leketanulás mindenekelőtt. Fittyet hánytunk tehát a színházi szabályoknak, és sűgő után kezdtünk játszani. Jól is tettük. Kifejlődött telepeseinkben az a képesség, hogy nagyszerűen elkapták a sűgő szavait. Még azt a fényűzést is megengedtük magunknak, hogy nem túrtunk semmiféle rögtönzést vagy nyegleséget a színpadon. Ámde ahhoz, hogy az előadás simán menjen, nekem a szokásos rendezői munkán kívül a sűgő szerepét is vállalnom kellett, mert itt nemcsak „fel kellett adni” a szöveget a sűgőnek, hanem általában az egész színpadot dirigálni: beigazítani a néma jeleneteket, javíthatni a hibákat, vezényelni a puska lövéseket, csókokat és meghalásokat.

Szereplőnk mindig volt elég. Sok tehetség akadt a telepesek között. (...)

Lehetőleg nagy szereplőgárdájú darabokat választottunk, mivel sok telepese akart játszani, és előnyösnek látszott szaporítani a rátermett színészek számát. Én igen nagy fontosságot tulajdonítottam a színjátszás-

nak: jelentős mértékben csiszolta telepeseink beszédét, s általában szélesítette látókörüket. De olykor mégsem volt elég szereplőnk, s ilyenkor meghívtuk a dolgozókat. Egy ízben még Szilantij is fellépett. A próbákon tehetségtelen színésznek látszott, de mivel ezt az egyetlen mondatot kellett mondania: „A vonat három órát késik!” – hát nem kockáztattunk vele sokat. Ám az előadáson a valóság minden várakozásunkat felülmúlta. Szilantij idejében és rendesen be is jött a színpadra, de így mondta szerepét:

– A vonat, lelkem, három órát késik! Látod, így áll a dolog!

Bemondása nagy hatással volt a közönségre, de ez még csak hagyján; ellenben még nagyobb hatást keltett a vasútállomáson várakozó menekültek tömegében. A menekültek dülöngéltek a nevetéstől a színpadon, és ügyet sem vetettek s sügölyükből adott utasításaimra, annál is kevésbé, mert engem is rázott a nevetés. Szilantij egy ideig nézte ezt a fejetlenséget, aztán dühbe gurult:

– Nem hallottátok, tökfilkók! Késik az a vonat... három órát késik... mi van ezen röhögnivaló?

Szerkesztői jegyzet

A DPM 23. számában részleteket közöltünk Trencsényi Judit 1998-ban írt dolgozatából, amely az Országos Diákszínjátszó Egyesület 1989-1998. közötti történetével foglalkozik. A 24. számban ígéretet tettünk a folytatásra... Nos, ezt nem teljesítjük – ma úgy véli a szerkesztő, hogy a legfontosabb részeket sikerült kiválasztania az első válogatásban.

Ezzel együtt kérünk elnézést a szerzőtől és az olvasótól!